

... треба, щоб слова
З багатих не зробилися убогі,
Щоб залишилась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На нас, як рідний, з чужини повіяв.

У всіх його перекладах присутнє захоплення творами талановитих письменників та поетів. М.Т.Рильський намагався наблизити прекрасне до своїх співвітчизників, допомогти усвідомити те, що ми є часткою світових цінностей.

Висновки... Всупереч думці про те, що переклад є руйнуванням оригіналу, М.Т.Рильський вірив, прагнув і довів, що майстерний переклад – це шлях до духовного збагачення, до захоплення вічними цінностями, до взаємозбагачення культурами через бачення та творче освоєння культури рідного художнього слова.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бархударов Л. С. Пособие по переводу технической литературы (англ. язык) / Л. С. Бархударов, Д. И. Жукова, И. Д. Квасюк, Л. Д. Швейцер. – М. : Высшая школа, 1967. – 282 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 304 с.
3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. / В. Коптілов. – К. : Абрис, 2003. – 280 с.
4. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспект / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
5. Shipley J. Dictionary of World literary Terms / J. Shipley. – М., 2001. – 196 с.

Summary

Halyna Zakorodonets

Translation Legacy of M. Rylskyi

as Integral Part of Interenrichment of Cultures

The importance of fiction translation for world cultures enrichment has been revealed; the main principles of translation have been analyzed; M. Rylskyi's contribution for mutual cultural enrichment has been defined in the article.

Key words: *Translation, translator, theory of translation, poetic translation, principles of translation, intercultural communication, mutual cultural enrichment.*

УДК 81–11(045)

ВАЛЕНТИНА КРИЩУК,
викладач
(м. Хмельницький)

Оцінка як предмет мовознавчих студій

У статті розглянуто поняття оцінки у лінгвістичному плані, проаналізовано засоби вираження оцінки в зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці. Здійснено аналіз основних підходів до визначення поняття мовної оцінки. Визначено прагматичні особливості оцінок в історичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: *оцінка, суб'єктивна оцінка, семантичний, етнокультурний, прагматичний, функціональний аспекти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Людина сприймає навколишній світ, оцінює його з певних позицій, які залежать як від середовища, в якому вона проживає, так і від рівня освіти, національної ідентифікації, виховання, потреб та завдань того, що допомагає скласти її уяву про потрібне/непотрібне; можливе/неможливе; добре/погане. Н.Іщенко зауважує, що в мові відображається поліаспектна взаємодія об'єктивної дійсності й людини. Одним із важливих аспектів є оцінний, який дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, але як засіб відображення людських почуттів, емоцій, інтенцій. Кожний процес відображення об'єктивної дійсності є оцінним, оскільки відношення суб'єкта до об'єкту пізнання детерміновано практичними та духовними потребам людини. Також слушною є думка дослідниці про те, що оцінне відношення до явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю людського пізнання, яке позитивно або негативно відображається у мовних одиницях [12].

Аналіз досліджень і публікацій... Лінгвісти ХХ століття велику увагу приділяли дослідженню оцінки на різних рівнях мови. Існує низка досліджень, присвячених засобам вираження оцінки в художніх та публіцистичних текстах.

«Власне людською категорією» називає оцінку Н.Арутюнова: «Вона задана фізичною і психічною природою людини, її буттям і відчуттям, вона визначає її мислення і діяльність, відношення до інших людей і предметів діяльності, її сприйняття мистецтва» [1, с.5].

Оцінку трактують як логіко-семантичну (Н.Авганова, А.Зубов, Т.Круглікова, О.Трунова, В.Федосеев), лінгвогносеологічну (Т.Вендіна, М.Ляпон), мовностилістичну (О.Островська), семантико-прагматичну (Н.Арутюнова, О.Вольф), функціональну (Г.Золотова, Т.Маркелова, Н.Шведова) категорії [15].

Семантичні засоби вираження оцінки стали предметом аналізу в працях зарубіжних та вітчизняних дослідників (О.Вольф, Н.Лук'янової, В.Сенкевич, О.Новосолової, С.Воркачова, М.Ягубової, Ф.Бацевича, В.Кононенко, Н.Іщенко) та ін. [19].

Наприклад, структура конотації в концепції Н.Лук'янової – це:

- 1) емоційна оцінка;
- 2) інтенсивність ознаки, реальної або наданої мовцеві, але яка має відхилення від соціальної міри або норми;
- 3) образність [16, с.3–23].

Синтаксичні конструкції з семантикою оцінки досліджені в роботах В.Бабайцевої, Г.Золотової, П.Леканта та ін. [21].

Прагматичні властивості оцінних висловлювань в студіях Т.Трипольської, Л.Нікітіної та ін., оцінку на рівні психолінгвістики в роботах М.Мініної розглядала Т.Космеда [15].

Системний опис оцінки та її елементів на всіх мовних рівнях в роботах Ю.Апресяна (семантика), Н.Арутюнової (логічний напрям), О.Вольф (функціональний аспект), Т.Маркелової (функціонально-семантичне напрям), В.Шаховського (емоційний аспект) і багатьох інших лінгвістів представляють особливу важливість в руслі досліджуваної проблеми [18].

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в уточненні змісту та обсягу поняття мовної оцінки, відомого в зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу... Оцінка – це багатовекторне явище, яке реалізується через свідомість суб'єкта при сприйнятті та опрацюванні інформації про зовнішній світ і співвідноситься із внутрішнім світом людини через ази мовлення, віддзеркалює «картину світу», яка представлена великою кількістю інших категорій, суміжних з оцінкою (градації, модальності, стану, заперечення тощо) [19].

Вираження підтримки чи засудження пов'язане з прагматичною орієнтацією: порівнюючи об'єкт і його важливість, значення для потреб суб'єкта, оцінка впливає і на його (об'єкта) діяльність. В основі концептів, які визначають оцінні смисли, лежить ціннісна картина світу та семантика одиниць мови у їхній взаємодії. Оцінка як одна з найважливіших сторін комунікативно-пізнавальної діяльності людини може бути зафіксована в семантичній структурі слова як компонент його значення, або ж брати участь в описі умов уживання слова, його прагматики. Ті чи ті види емоційного забарвлення лексеми, контекстно-стильові особливості її уживання є наслідком присутності в семантиці та прагматиці слова оцінного компонента.

Таким чином, в оцінці семантичний і прагматичний аспекти єдині, всі сторони її функціонування відбивають злиття семантики (власного значення мовних одиниць разом і з висловленням як єдиного цілого) і прагматики (умов реалізації процесу комунікації) [6, с. 203].

Тлумачення оцінки як однієї з чотирьох «первинних» функцій мови, «навколо яких створюється словник мови, його фразеологічні засоби і граматики» зустрічаємо у працях Н.Шведової [23, с.30].

Аристотель в «Риторикі» говорив про виділення в класі імен утворень з суфіксами зменшено-пестливими: «Зменшеним називається вислів, який передає добро і зло меншими, ніж вони є насправді; Аристофан жартома говорив у своїх «Вавилонянах» замість золота – золотце, замість плаття – платтячко, замість ганьблення – ганьбленнячко, нездоров'я – нездоров'ячко. Проте варто бути обережним і дотримуватися міри і в тому і в іншому» [13, с.157].

Термін «суб'єктивна оцінка» ввів у лінгвістику А.А. Шахматов: «Іменник означає ту частину мови, яка викликає уяву про поєднання основного повнозначного подання з граматичними категоріями числа, роду, відмінка, а також суб'єктивної оцінки» [22, с.3].

У роботі «Грамматичне вчення про слово» (М., 1986) В.Виноградов розглядав поняття оцінки у зв'язку з поняттям внутрішньої форми слова і аналізом суб'єктивно-оцінних суфіксів іменників і якісних прикметників, форм ступенів порівняння, категорії способу дієслова, модальних слів і часток: «У внутрішніх формах слова виражається не тільки «тлумачення» дійсності, а й її

оцінка» [5, с.25].

У своїх працях Д.Шмельов розглядав семантичний склад слова як особливу форму відображення предмета дійсності в свідомості, його оцінку, як «...віднесеність звукового комплексу до явищ дійсності» [24, с.55]. Проте він же зазначав, що експресивно-стильове забарвлення – це не забарвлення слова як звукового комплексу, а та призма, через яку сприймається зміст [24, с. 252].

Мовну оцінку в етнокультурному вимірі розглядав В.Кононенко [14, с.82–97]. «В ідеалізованій моделі, за якою визначається позитив чи негатив, віддзеркалюються уявлення даного соціуму про добро і зло, що ґрунтуються на властивих йому національних, соціальних, культурних, релігійних та інших стандартах оцінювання». Мовознавець вказував на суб'єктивність оцінки та на вплив оцінки на поведінкові стереотипи, що є сутнісним для окреслення оцінних функцій у процесах етнокультурного буття, в ситуаціях егоцентристського рівня.

Щодо етнокультурного аспекту, В.Кононенко виділяє історичні чинники, які сприяють виявленню дескриптивного значення у слові. «В оцінюванні дій, поведінки, професіоналізму, майстерності переважають визначення якості виконання тих чи тих функцій, тобто оцінка зумовлюється характеристикою функціональних властивостей об'єктів. Оцінювання такого роду, що мають на меті виділення кращого серед тих, хто виконує однотипні функції, передбачає надання переваги тому, хто підпорядковує свою діяльність народу, суспільству, тобто ґрунтується на соціокультурному підтексті» [13, с.84]. Етичні ознаки оцінки за В.Кононенком визначаються за принципом сприятливості / несприятливості; корисності / некорисності. На поняття етично / неетично впливають як загальнолюдські, так і етнопсихологічні чинники.

Національний ідеал як еталон виміру при оцінюванні окреслював Г.Ващенко [3, с. 103].

Про важливе значення культурно-семіотичного аспекту вивчення лінгвістичних проблем твердять мовознавці, розглядаючи ціннісні орієнтації носіїв мови як релевантний чинник у вивченні мови як частини культури. Вони ж тлумачать прескриптивну лінгвістику як своєрідний дискурс. Особливої ваги в цьому набуває аргументація, в якій, «...тобто у виборі підстав для норми, виявляється часто прихована і не завжди усвідомлювана система ціннісних орієнтацій, що, зрештою, зумовлює напрямки процесів нормалізації» [7, с. 98].

Т.Космеда стверджує, що специфіка аксіологічних текстів зумовлюється не стільки змістом окремого оцінного слова, скільки наповненням цілого з урахуванням відношень між елементами [15].

Щодо типів аксіологічної оцінки Н.Львіна описує спеціалізацію конструкцій та зазначає, що конструкція оцінно-предметної характеристики є унікальним дескриптором соціальної оцінки особи, предмета або події, а в порівнянні з оцінно-ознаковою конструкцією при описі морально-етичної та інтелектуальної оцінок особи вона більш експресивна і виражає переважно негативний характер оцінки.

Таку ж конструкцію вона називає унікальним виразником «технічної» оцінки, яка стосується здатності чи майстерності особи [9, с.84].

На сьогодні все більшої значущості набуває розгляд мови в аспекті його співвіднесеності з аксіологічними категоріями етичної, естетичної та етнокультурологічної спрямованості. Розвиток функціонального напрямку, звернення до прагматичного аспекту дослідження мовної системи висунули феномен оцінки на одне з центральних місць як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві, це ж питання стало центром дисертаційного дослідження І.Санаєвої [20].

Для вирішення проблеми про маніфестації культури в мовних одиницях і структурах та опису культурних значень А.Вежицька пропонує використовувати універсальну семантичну мову, яка позбавлена суб'єктивного забарвлення і дозволить описати значення лексичних та граматичних одиниць різних мов в єдиних об'єктивних категоріях [4, с.329–332]. Правила, що визначають, коли що говорити або не говорити, тісно пов'язані з культурно зумовленими «правилами» мислення і «відчування» «я».

Таким чином, вивчення категорії оцінки та її вираження в тексті, прагматичного впливу на читача є актуальним завданням сучасної лінгвістики.

Засоби вираження оцінки нерівнозначні та неоднорідні. Одні використовуються регулярно, займають центральну позицію; інші використовуються нерегулярно, уточнюють, модифікують оцінні відношення, займають другорядну позицію [2].

Розглядаючи основні та периферійні засоби вираження оцінки М. Михальченко зауважує, що доцільно співвідносити їх з оцінною шкалою. Периферійними будуть засоби, які пов'язуються з кінцевими елементами шкали («Яке диво!» – захоплення, дуже добре; «Що за день!» – обурення, дуже погано) [17].

Мовною оцінкою можна назвати специфічний суб'єктивний нормативно або ситуативно опосередкований спосіб пізнання та вираження об'єктивно виражених оцінних відмінностей.

Прагматичні особливості оцінок в історичній прозі визначаються тим, що надають перевагу у порівнянні з нормою в таких типах комунікативних стратегій:

– необхідність актуалізації інтерпретаційного аспекту мовлення, тобто, не констатація фактів, а вираження відношення мовця до цих фактів, його думок, уяв, мрій: *«Болеслав був і сякий, і такий, і лихий, і жорстокий, і несправедливий, а за нього стояло військо тверде, і сусідні владці пішли йому в допомогу, а руський князь покинутий виявився всіма, вдовольнятися мав своїми чеснотами, своєю мудрістю, що нею переважав усіх імператорів, королів, князів, але мудрість не дала йому ні сил, ні спокою»* (П.Загребельний. Диво, 414).

– інтенцій на спрямування висловлення на оцінку уяву про предмет (суб'єкт) та небажання чітко це називати: *«А хто любить обійдених Долею? То лиш до обранців її всі хиляться й ліпляться, один перед одного лестяться»* (Р.Іванченко. Зрада, 422);

– апеляція до фонду знань реципієнта: *«Ось переді мною «зеґар з полузеґарком» Івана Величковського. Пише він: «Мине слава, мине багатство, мине марнославство, минуть високі думи, минуть усі літа – а на все мине час каяття». Треба нам це втямити. Горе тому суспільству, що погодилось служити самозваній незагнуданій силі... Але куди йти, щоб не служити їй?»* (Р.Іванчук. Мальви, 350).

Отже, мовна оцінка повинна вивчатися комплексно та вичерпно як категорія високого рівня абстрагування, яка належить до числа тих категорій, які задані суспільною, фізичною та психічною природою людини, що зумовлює її ставлення до інших індивідів та предметів навколишньої дійсності. Посилаючись на ґрунтовні дослідження, можемо стверджувати, що однозначного та єдиного визначення поняття оцінки й досі немає, тому ця універсальна категорія залишається актуальною для багатьох сучасних наукових розвідок.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н. Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1984. – 271 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [моногр.] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків / Г. Ващенко. – [3-е вид.]. – Полтава : Полтав. вісн., 1994. – 191 с. – (Твори ; Т. 1).
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык : (Грамматическое учение о слове) : [учеб. пособие для вузов по спец. «Русский язык и литература»] / Виктор Владимирович Виноградов. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высшая школа, 1986. – 639 с.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Моисеевна Вольф ; отв. ред. Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
7. Єрмоленко С. С. Мова в культурі народу : план-проспект / С. С. Єрмоленко, Т. А. Харитонович, О. Б. Ткаченко, Г. М. Яворська, В. А. Ткаченко, А. М. Шамота // Мовознавство. – 1998. – № 4–5. – С. 7–12.
8. Загребельний П. Твори : в 6-ти т. / П. Загребельний. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 2. Диво : [роман]. – 575 с.
9. Ильина Н. В. Структура и функционирование оценочных конструкций в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Ильина. – М., 1984. – 27 с.
10. Іванчук Р. Мальви (Яничар). Орда : [романи] / Р. Іванчук. – Харків : Євроекспрес, 2000. – 416 с.
11. Іванченко Р. Зрада, або як стати володарем / Раїса Іванченко. – К. : N. Terletskyi, 2013. – 192 с.
12. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова / Н. Г. Іщенко // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2, № 3. – С. 47–50.
13. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : [моногр.] / В. І. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ : Плай, 2008. – 390 с.
14. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
15. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах 2001 року : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова» / Т. А. Космеда. – Харків, 2001. – 32 с.
16. Лукьянова Н. А. О семантике и типах экспрессивных лексических единиц / Н. А. Лукьянова // Экспрессивность лексики и фразеологии. – Новосибирск, 1983. – С. 12–41.
17. Михальченко Марина. Оцінка у філософсько-логічному та психологічному аспектах / Марина Михальченко // Лінгвістичні студії. Випуск 18. – 2008. – С. 8-12.
18. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії / В. В. Нагель // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – Вип. 6. – С. 103–110.
19. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.

20. Санаева И. В. Аксиологический аспект мира в романе Л. Н. Толстого «Война и мир» (дихотомия «добро» – «зло») : автореф. дисс. на соискание учен. степени. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. В. Санаева. – Калининград, 2007. – 24 с.

21. Соловйова Л. Ф. Вираження аксіологічних категорій у сучасній англійській мові (атрибутиви, предикативи і релятиви оцінки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Ф. Соловйова. – Харків, 2000. – 19 с.

22. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.

23. Шведова Н. Ю. Один из возможных путей построения функциональной грамматики русского языка / Н. Ю. Шведова // Проблемы функциональной грамматики / отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1985. – С. 30–37.

24. Шмелев Д. Н. Проблемы семантики английской лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 279 с.

Summary

Valuation as a Subject of Linguistic Studies

The notion of evaluation in the linguistic sense has been studied in the article, the means of expression of evaluation in foreign and domestic linguistics have been analyzed. The analysis of the basic approaches to determination of the notion of evaluation has been done. Pragmatic peculiarities of evaluation in historical prose of the end of the XX – beginning of the XXI century have been determined.

Key words: *evaluation, subjective evaluation, semantic, ethnocultural, pragmatic, functional aspects.*

УДК 811.161.2'371:821.161.2-2 Ш1/7.08(045)

ЛЮДМИЛА МАРЧУК,

*доктор філологічних наук, професор
(м. Кам'янець-Подільський)*

Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка)

Концепт «війна» є одним із найскладніших концептів у мовній картині світу та займає важливе місце в культурі українського народу. У текстах Тараса Шевченка враховуємо набір метафоричних асоціацій, які існували у свідомості автора та поєднували його з ментальністю українського народу.

Ключові слова: *концепт, війна, ментальність, метафоричні асоціації, культурний простір.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Концепт – це культурно-ментально-мовна одиниця, «...жмут уявлень, понять, знань, асоціацій, хвилювань, які супроводжують слово» [3, с.38]. Головними дискусійними проблемами сучасної лінгвоконцептології (на думку О.Селіванової) є: 1) розмежування концепту і поняття (їх або ототожнюють, або відносять до різних сфер науки, або включають до концепту поняття як ядро його змісту); 2) залежність концепту від мовної вербалізації (одні дослідники вважають їх повністю вербалізованими (Р.Джекендофф, О.Бабушкін), інші – частково вербалізованими (О.Кубрякова, Ю.Апресян, Г.Гачев), мовоподібними чи картиноподібними (А.Пейвіо), зоровими образами, ментальними моделями та пропозиційними структурами (Ф.Джонсон-Лерд); або повністю автономними від мови (А.Вежбицька); висловлюється думка щодо наявності вербалізованих (стійких) і невербалізованих (нестійких) концептів, зважаючи на автономність процесів мислення й вербалізації (за О.Лурія); 3) кваліфікація концепту за способами його формування (різносубстратна структура свідомості, мисленнєве утворення, образна схема тощо); 4) зв'язок концепту та значення (повна їхня тотожність «під дахом» одного знака, відношення перетину значення й концепту або активація значення в концептуальній структурі залежно від контексту й ситуації); 5) наявність у концептів оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних компонентів; 6) відмінність концепту в індивідуальній свідомості або колективній (загальнонаціональній, груповій, регіональній); 7) обсяг концепту залежно від індивідуальної чи етнічно-колективної репрезентації, наукової чи наївної картини світу (за А.Вежбицькою, виокремлюється концепт-мінімум, максимум та енциклопедичний додаток); 8) типологія концепту; 9) структура концепту (польова модель (ядро / периферія, базовий шар / додаткові когнітивні ознаки), сіткова структура, метафорична модель, ментально-психонетичний комплекс тощо); 10) методики його опису й аналізу тощо [2, с.258].